допускат, че научното обсъждане на тези лексеми ще хвърли допълнителна светлина върху развоя на среднобългарската лексика в средата на XIV в.

Рецензираният сборник изнася неизвестни сведения за средновековни текстове и ръкописи, предлага нови гледни точки към творби от ранната епоха на южнославянската книжнина и рецепцията на византийската литература, обогатява с оригинални интерпретации научното познание, демонстрира постиженията на дигиталната хуманитаристика в полето на палеославистиката. Подобно на движеща се камера той мести своя фокус от централния обект – Учителното евангелие на Константин Преславски, към съвременни нему или по-късни преводни творби, като така осигурява възприемането му в контекст и перспектива. А накрая разкрива изследователски подходи, водещи към бъдещето на филологическата медиевистика. Затова с увереност може не

КАК РИТЪМЪТ РАЗКАЗВА ИСТОРИИ?

Екатерина Дикова. Ритъм и наратив. Календарните двустишия на Христофор Митиленски и техните южнославянски преводи. София: Институт за балканистика с Център по тракология – Българска академия на науките, 2023, 526 с.
ISBN: 978-619-71-79-42-2

Ирина Кузидова-Караджинова
Институт за литература, Българска академия на науките

HOW DOES RHYTHM TELL STORIES?

Ekaterina Dikova. Rhythm and Narration. The Calendar Distichs of Christopher of Mytilene and their South Slavonic Translation. Sofia: Institute of Balkan Studies & Center of Thracology – Bulgarian Academy of Sciences, 2023, 526 p.
ISBN: 978-619-71-79-42-2

Irina Kuzidova-Karadzhinova
Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences

https://doi.org/10.62761/103.B.13.13

Новата книга на Екатерина Дикова „Ритъм и наратив. Календарните двустишия на Христофор Митиленски и техните южнославянски преводи“ е едно колкото очаквано, толкова и неочаквано продължение на научноизследователските интереси на нейната авторка в областта на палеославистиката. Почеркът на Е. Дикова винаги е бил разпознаваем и в известна степен положен извън руслото на канона в българската медиевистика. Макар да работи с ключови автори и текстове, авторката по правило не се задоволява с доминиращите тексткритически и литературноисторически методи на анализ, а концентрира своето внимание върху τέχνη-то на проучваните извори, върху тяхната реторическа направа и

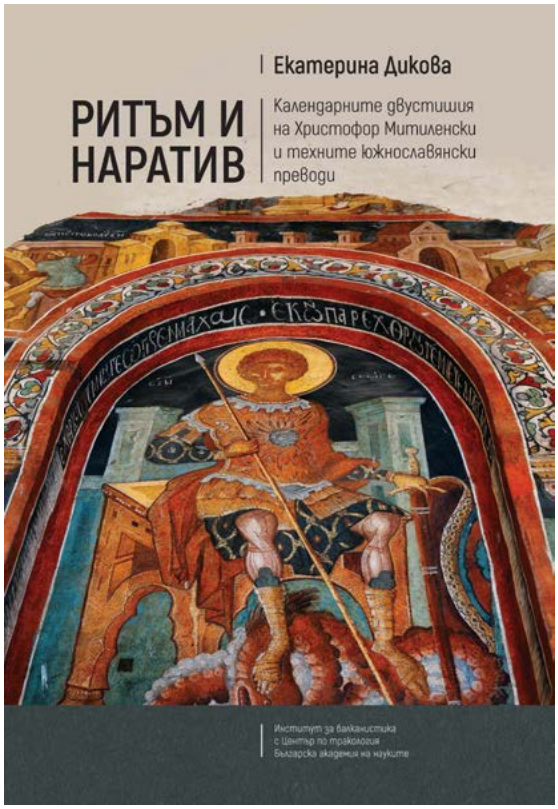

нейното предаване и адаптиране в южнославянски преводи. И ако усилията в предходната ѝ монография – „Фразата в житията и похвалните слова на св. патриарх Евтимий“ (2011) – бяха съсредоточени върху оригинални текстове, върху техните синтактични характеристики, фразови структури, реторически похвати и въплътеното в тях исихастко разбиране за словото, то настоящият труд се залавя с нелеката задача да анализира „фо̀рмата, ритмиката и сгъстения агиографски наратив“ (с. 17) на византийски поетичен текст – сбирката с календарни стихове на Христофор Митиленски – и да проследи преводаческите решения на неговите южнославянски версии.

Календарните епиграми на константинополския поет Христофор Митиленски са били обект на проучване и издаване, доколкото в славянска среда те са интегрална част от Стишния синаксар. Техният анализ обичайно гравитира около ключови въпроси, изясняващи състава на Стишния пролог, техниките и вероятните локации на превода и пряко свързаните с него текстологични, езиковедски и културологични проблеми. До този момент обаче многоаспектно и задълбочено изследване на ритъма – както на византийския оригинал, така и на славянския превод, не е правено и в този смисъл книгата на Е. Дикова е новаторска и като тема, и като подходи към изворите.

Както е известно, ямбичните двустишия на Христофор Митиленски проникват сред балканските славяни през XIV в. в два отделни превода, определяни според мястото им на възникване, а не според езиковите особености, като български и сръбски (с. 11). Дикова изследва и публикува синаксарните стихове и по двата южнославянски превода като по технически причини ограничава обхвата на текстовете до лятното полугодие на църковната година (март – август). Основанието за отпадане на зимното полугодие е липсата на напълно запазен комплект от календарни епиграми в единия от преводите. Преди да навлезе в проучването на южнославянската писмена традиция, Дикова логично започва с изясняването на основните характеристики на гръцкия оригинал – ритмичните особености на дванайсетосричния ямбичен стих. Те са обособени в три групи: 1. акустични (дванайсет срички на стих, цезура след 5 или 7 сричка, женски клаузули); 2. визуална прозодичност (редуване на дълги и кратки срички, като разликата е само графична, т.е. без акустична стойност); 3. реторични ритмоопределители (съвпадане на ритмична, смислова, интонационна стихо-ва граница; избягване на хиатус, тавтологии, плеоназми и анжамбмани). Наблюденията на авторката показват, че тези стихове следват точно формалните специфики на византийския ямб, като

в същото време обогатяват жанра на епиграмата с агиографско съдържание.

След направената систематизация и открояване на разликите между античните и средновековните ямбични двустишия, Дикова пристъпва към сравнителен и статистически анализ на ритмиката на календарните стихове на Христофор Митиленски и на техните южнославянски преводи. Тъй като изворовият материал е обемен, тя ограничава своите коментари върху извлечения, направени с помощта на електронни инструменти. За случайността на подбора, както и за направените след това статистически изчисления са използвани онлайн рандомизатор и онлайн калкулатор, които гарантират обективността на ексцерпцията, както и точността на резултатите. Главата „Форма, метър, ритъм" изобилства с диаграми, графики, таблични данни, които убедително подкрепят обобщенията върху отделните маркери на ритмиката. На фона на тази статистическа акрибия прави впечатление предпазливостта, с която Дикова интерпретира проблеми на акцентологията в целевите текстове и нейното настояване за неизбежната условност на изводите ѝ за вариативността на краестишните ударения в преводите спрямо по-стройната ритмична система на византийския оригинал.

Извън ритмоопределите в рамките на самата епиграма, авторката откроява и анализира реторико-ритмичния принцип, който се реализира между отделните епиграми – много често лексема от предходното двустишие се появява в следващото и така се конструира верижен принцип, който заякчава междустиховите връзки в календарната сбирка. Тази смислова обвързаност на дистишията е разгледана не сама по себе си, а в перспективата на пореден елемент от сложната ритмична система в ямбичния календар на Христофор Митиленски. Направените наблюдения показват по-висока степен на издържаност на верижния междустихов принцип в българския превод срещу по-силно ритмично обвързване в границите на двустишието при сръбския превод.

След обстойното проучване на ключовите компоненти от версификационната система на календарните стихове на Христофор Митиленски и тяхното предаване в южнославянските преводи, Е. Дикова преминава към изследване на инструментите за обвързване на текст, смисъл и съдържание, другояче казано – след анализа на ритъма идва ред на анализа на „наратива". Тук изпъква най-отличителната черта за жанра на календарната епиграма – сгъстяване на съдържанието чрез използване на „ключови думи, в които се капсулират определени значения и цели разкази" (с. 82). Този механизъм на текстопораждане авторката нарича компресиран наратив и разглежда неговото реализиране през четири творчески стратегии: адноминация, интертекстуалност, сензорна образност и енигма. Първият от похватите, който се определя и като водещ, е експлоатирането на собственото име на светеца чрез семантични, етимологични и фонетични игрословия. Привлечените от автора примери показват, че преводачите не винаги успяват да предадат етимологичните каламбури и заигравания, но в повечето случаи ги разпознават в изходния текст, а в целевия ги предават нерядко на различно място в епиграмата или трансформирани във фонетично съответствие или с друга фигура на повторението. Не по-малка трудност представлява улавянето и предаването на интертекстуалните връзки в епиграмите, тъй като стиховете на Христофор Митиленски изобилстват от препратки както към антични митологични образи и сюжети, така и към библейски.

Изследването на Дикова обаче показва, че често транспозициите на антични реалии остават неразгърнати, вероятно защото преводачът не ги е уловил или не ги е сметнал за уместни с оглед на своите реципиенти, а ако все пак те са предадени в българския и/или в сръбския текст, то е защото преводът е бил буквален. Отделено е специално внимание на използваната от Христофор Митиленски визуална, вкусова, слухова, тактилна и обонятелна образност за постигане на авторските внушения. Изследването показва, че южнославянските преводи не винаги запазват пластовете сетивна метафорика, свързани с античната култура и като цяло предаването на сензорните фигури е неравномерно – в направената извадка българският превод демонстрира по-отчетливо изразяване на поетика, ритъм и съдържание. Последният разгледан похват за постигане на компресиран наратив е енигмата, като са анализирани примери с математически, езикови, християнски загадки, както и такива с по-общ характер. Още в изходния текст този способ е претърпял трансформация – в синаксарните стихове жанрът губи формата на гатанка и е сведен до ефектно твърдение. Наблюденията на Дикова показват, че „не всички загадки могат да бъдат преведени, а някои вероятно не са и напълно осъзнати като такива още на гръцка почва“ (с. 140). Както и в случаите с гореспоменатите похвати, и при предаването на енигмата се регистрират разнообразни варианти за компенсиране на невъзможността за предаване на точното място или запазване на същата форма.

Изчерпвайки основните ритмични особености на календарните двустишия, както и ключовите способи за компресиране на наратива, авторката прави ред важни заключения за южнославянските преводи. Тя убедително доказва, че и в двата превода не се предава византийският ямб, но е „пренесена цялостната система от ритмоопределители“ (с. 145), част от които се появяват на места, различни от оригиналните. Самата поява на тези ритмични особености показва, че преводачите разпознават и владеят версификационните похвати и се стремят да ги предават със средствата, които им позволява приемащият език. При сравняването на двата

превода с византийския оригинал се вижда, че разликите между българския и сръбския текст са минимални и се дължат на индивидуални предпочитания на преводачите. Дикова търси отклоненията в превода в няколко посоки: в различната среда и образованост на автора и на преводачите; във влиянието на литературния конвой (календарните епиграми вероятно са преведени заедно с проложните жития, а не самостоятелно); в търсената еднозначност на смисъла в преводните двустишия.

Впечатляващият анализ на ритмиката и съдържанието на ямбичните двустишия на Христофор Митиленски е последван от не по-малко респектиращо издание, което заема приблизително две трети от обема на книгата (с. 177–474). В него за първи път се обнародва сръбският превод на календарните епиграми за лятното полугодие на църковната година. Паралелно са представени ревизирано издание на българския превод и византийски текст. Използваните като основни източници ръкописи са съответно за сръбския превод – Вук 29 от Държавната библиотека в Берлин, датиран към края на XIV и XV в., а за българския – най-старият известен препис Зограф 80 от третата четвърт на XIV в. Изданието включва разночетения по другите два известни сръбски преписи (датирани XIV и XVI в.), както и по шест ранни преписа (XIV в.) за българския превод. Истинско предизвикателство е привличането на гръцкия текст, тъй като там се е наложила сверка по три издания, всяко от които не съдържа в пълнота издирваните оригинали, поради което неведнъж авторката прибягва и до цитиране на ръкописни източници. За бърза ориентация при работа с обнародваните календарни епиграми е включен и азбучен показалец на паметите със стихове (с. 475–523).

Книгата на Е. Дикова изисква ангажиран читател, който освен с термините и класификационната система на едно екзотично и самотно цвете, каквото е стихознанието в България, трябва да е запознат и със сложните криволици на античното културно наследство и неговото усвояване както във Византия, така и в славянския свят. Този труд е обърнат към сърцевината на изследваните текстове, която по-рядко занимава палеославистите, доколкото те все още са заети със запълване на празнотите в литературната и литургичната история на *Slavia Orthodoxa*, в идентификациите и атрибуциите на преводи, компилации, авторски съчинения и книжовни политики. В същото време той се опира на и продължава в посоката на разработваните в последните десетилетия изследвания на преводаческата техника на славянските книжовници и в частност на писмената традиция на календарните стихове на Христофор Митиленски, като прилага нов, нетрадиционен ракурс към проучваните извори. На този съюз между новаторска методология и усвоени научни постижения в областта на славянските преводи и рецепцията на синаксарните стихове сред южните славяни се дължи и сполуката на книгата. И досущ като византийския ерудит, когото изследва, Дикова успява да овладее своя литературен обект в духа и стила на компресираното и изящно писане, наситено с информация, статистически данни, интелектуални провокации и отлично аргументирани изводи. За да остане за читателя неподправеното удоволствие от срещата на елитарния автор с неговия достоен изследовател.